

شناسایی و تحلیل اثرات اجرای طرح هادی روستایی در مناطق

روستایی شهرستان اسکو (مطالعه موردی: روستای سرین دیزج)

روح اله رضایی* / محمد شوکتی آقمانی**

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۰/۰۹/۲۰

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۳۹۲/۰۲/۲۲

چکیده

تحقیق حاضر با هدف اصلی شناسایی و تحلیل اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج در شهرستان اسکو صورت گرفت. این تحقیق از نظر ماهیت، از نوع پژوهش‌های کمی و از لحاظ درجه کنترل متغیرها، غیرآزمایشی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع تحقیقات میدانی محسوب می‌شود. جامعه آماری این تحقیق را تمامی سرپرستان خانوار در روستای سرین دیزج تشکیل می‌دادند (N=۲۱۳) که با توجه به جدول کرجسی - مورگان، تعداد ۱۳۰ نفر از آنان از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده گردید. روایی پرسشنامه با نظر پانلی از کارشناسان و پژوهشگران در زمینه موضوع مورد پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. برای تعیین پایایی ابزار تحقیق پیش‌آزمون انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای مقیاس اصلی پرسشنامه بیشتر از ۰/۷۵ بود. نتایج به دست آمده از تحلیل عاملی نشان داد که پنج عامل کالبدی - فیزیکی (با واریانس ۲۰/۲۵ درصد)، اجتماعی (با واریانس ۱۹/۶۳ درصد)، بهداشتی (با واریانس ۱۴/۴۲ درصد)، اقتصادی (با واریانس ۱۰/۶۳ درصد) و زیست‌محیطی (با واریانس ۴/۸۶ درصد)، در مجموع ۶۹/۷۹ درصد از واریانس کل اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج را تبیین می‌نمودند و از میان آن‌ها، دو عامل کالبدی - زیرساختی و اجتماعی به ترتیب بیشترین میزان اولویت را داشتند.

واژگان کلیدی: طرح هادی روستایی، اثرات، روستاییان، روستای سرین دیزج.

* استادیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه زنجان. rohollahrezaei@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه مدیریت و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران.

مقدمه

طرح مسئله

مؤلفه‌های توسعه روستایی و روند توسعه روستایی، با توجه به نظریه‌های مختلف ارائه شده در حوزه توسعه و نیز تجربه‌های به‌دست آمده در ایران و جهان، تا حدودی زیادی برای محققان و صاحب‌نظران شناخته شده هستند، به نحوی که در یک دسته‌بندی کلی می‌توان این مؤلفه‌ها را در دو گروه عمده قرار داد: گروه اول شامل منابع توسعه اعم از منابع طبیعی و انسانی است. گروه دوم شامل فضاهای توسعه و ساختار آن فضاها است مانند شرایط جغرافیایی و اقلیمی که طرح‌های عمران روستایی شکل دهنده فضاها و کالبدهای محل زیست و فعالیت در محیط روستایی است. بدیهی است که منابع طبیعی و انسانی بدون تجهیز لازم و فراهم کردن بسترها و زیرساخت‌های ضروری جهت استفاده از آن‌ها، نمی‌توانند عاملی در فرایند توسعه باشند و یا در فرایند توسعه روستایی مورد استفاده قرار گیرند. برای اینکه بتوان این منابع را تجهیز نمود و به‌کار گرفت، ضرورت دارد زیرساخت‌های فیزیکی لازم برای این کار به‌عنوان بسترهای توسعه، مهیا گردد (پژوهشکده سوانح طبیعی، ۱۳۸۸: ۱۴۷). با توجه به اهمیت موضوع، در سال‌های اخیر در مناطق روستایی کشور طرح‌های متعددی در ابعاد زیرساختی به‌ویژه در حوزه نوسازی و بهسازی مسکن روستایی طراحی و اجرا شده است که بدون تردید یکی از مهم‌ترین آن‌ها طرح هادی روستایی بوده است که به‌منظور ایجاد تغییر و دستیابی به شرایط مطلوب زیستی در سکونتگاه‌های انسانی در نواحی روستایی به اجرا در آمده است (برزو و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۴).

از نظر تاریخی، تهیه و اجرای طرح هادی روستایی با هدف هدایت و کنترل رشد و توسعه فیزیکی

روستاها و واجد شرایط، از سال ۱۳۶۶ با مسئولیت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و زیر نظر معاونت عمران روستایی و در راستای رفع یکی از مشکلات اساسی روستاهای کشور یعنی نابسامانی وضع کالبدی و کیفیت مسکن روستایی در حال اجرا می‌باشد (آمار و صمیمی شارمی، ۱۳۸۸: ۴۵). در بین تمامی طرح‌های توسعه فیزیکی، طرح‌های هادی روستایی ویژگی خاصی داشته و از سه جنبه دارای اهمیت است: اولاً با توجه به زمان آغاز این طرح‌ها، تهیه و اجرای آن‌ها بیش از ۲۰ سال سابقه دارد. ثانیاً از آنجا که طرح‌های هادی در مقیاس روستا تهیه می‌شود، گستره مکانی آن‌ها زیاد است و در تمام نواحی روستایی کشور می‌توان نمونه‌هایی از آن‌ها را یافت ثالثاً طرح‌های هادی روستایی محلی‌ترین و موردی‌ترین طرح‌ها محسوب می‌شوند که به‌طور مستقیم با اجتماع روستایی ارتباط دارند (رضوانی، ۱۳۹۰: ۱۷۰). از این‌رو، با در نظر گرفتن اهمیت طرح‌های هادی از یک سو و ادامه روند طراحی و اجرای این طرح‌ها از سوی دیگر، بررسی و ارزیابی اثرات این طرح‌ها در ابعاد مختلف می‌تواند بسیار حساس و ضروری باشد، زیرا چنین بررسی‌هایی از یک سو اطلاعات لازم برای مدیران را از طریق یک فرایند بازخوردی کارآمد فراهم می‌سازد تا آن‌ها بتوانند روش‌های مناسب‌تر و بهتری را برای اجرای طرح‌های آتی انتخاب نمایند و از سوی دیگر، از طریق شناسایی ضعف‌ها و موانع اجرایی طرح، می‌توانند به یافتن راه‌حل‌ها کمک نموده و در نتیجه اجرای طرح‌های آتی را اثربخش‌تر و کارا تر نمایند (آمار و صمیمی شارمی، ۱۳۸۸: ۴۵). با توجه به مطالب اشاره شده، سؤالی که در این زمینه مطرح می‌شود این است که مهم‌ترین اثرات اجرای طرح هادی روستایی در مناطق روستایی شهرستان اسکو کدامند و اجرای این طرح، کدامیک از ابعاد زندگی روستاییان اعم از کالبدی،

جامع توسعه روستایی، راهنمای مصوبی برای هدایت عملیات سازندگی و آبادانی در روستاها، با آگاهی از وضعیت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی آنها است (شهبازی، ۱۳۸۹: ۲۲۵). در واقع طرح هادی طرحی است که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف را بر حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید (غفاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲). در قالب طرح هادی روستایی، پروژه‌های عمرانی - کالبدی مختلفی در سطح روستاها اجرا می‌شوند که برخی از مهم‌ترین آنها شامل احداث و اصلاح پیاده‌روها و شبکه معابر و میدین، توسعه فضای سبز، اصلاح و پوشش انهار و کانال‌های آب داخل روستا، احداث و تکمیل سیل‌بند و سیل برگردان، آماده‌سازی اراضی پیش‌بینی شده برای گسترش آبی روستا، احداث و تکمیل شبکه دفع فاضلاب و غیره هستند (عزیزپور و حسینی حاصل، ۱۳۸۷: ۴۳). به هر حال همانطور که اشاره شد اگرچه تکیه و تمرکز اصلی طرح هادی بر جنبه‌های فیزیکی و کالبدی استوار شده است، اما بدون تردید، این تغییر و دگرگونی در کالبد روستاها، دیگر ابعاد محیط روستایی را نیز تحت تأثیر قرار خواهد داد (وارثی و صابری، ۱۳۸۸: ۳)؛ همچنان که نتایج مطالعات متعدد در این زمینه حاکی از آن است که اجرای طرح هادی روستایی به‌عنوان یک متغیر بیرونی، افزون بر ابعاد فیزیکی - کالبدی، سایر جنبه‌های توسعه روستایی اعم از اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و غیره را نیز تحت الشعاع خود قرار داده و اثرات متعددی بر روی آنها داشته است (عنابستانی، ۱۳۸۸: ۱).

با توجه به اهمیت طرح‌های هادی روستایی و اثرات چندگانه آنها در ابعاد مختلف زندگی روستاییان،

اقتصادی، اجتماعی و غیره را بیشتر تحت تأثیر قرار داده است؟ تحقیق حاضر در راستایی پاسخگویی به این سؤالات تدوین شده است.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

با مرور ادبیات نظری در حوزه مطالعات روستایی مشخص می‌شود در میان نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلفی که در این حوزه ارائه شده است، چهار دیدگاه بیش از سایر نظریات مورد توجه قرار گرفته است: دیدگاه اکولوژیک، دیدگاه کالبدی (فیزیکی)، دیدگاه مرکزیت یا بررسی مناسبات بیرونی و در نهایت دیدگاه کارکردی (آمار و صمیمی شارمی، ۱۳۸۸: ۴۴). بر مبنای دیدگاه کالبدی، منابع طبیعی و انسانی بدون تجهیز و فراهم نمودن بسترها و زیرساخت‌های لازم جهت استفاده از آنها، نمی‌توانند عاملی در فرایند توسعه باشند و یا در فرایند توسعه روستایی مورد استفاده قرار گیرند. این زیرساخت‌ها شامل طرح‌های عمران روستایی می‌شوند که تأثیر دوگانه‌ای بر توسعه منابع انسانی و فراهم ساختن فضای مناسب برای جذب و نگاهداشت آن از یک سو و فراهم نمودن بستر مورد نیاز برای تسهیل تولید اقتصادی و فعالیت‌های توسعه‌ای از سوی دیگر دارند (پژوهشکده سوانح طبیعی، ۱۳۸۸: ۱۴۷). در این زمینه همانطور که اشاره شد یکی از مهم‌ترین برنامه‌هایی که در مسیر برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی پس از پیروزی انقلاب اسلامی در حوزه طرح‌های توسعه کالبدی روستاها مورد توجه قرار گرفته است، طرح هادی روستایی می‌باشد (مولائی هاشجین، ۱۳۸۶: ۱۰۶). طرح هادی روستایی با در پیش گرفتن رویکردی مبتنی بر محوریت تحولات کالبدی در توسعه روستاها، به اجرای پروژه‌هایی پرداخت که همگی در پی دگرگون ساختن کالبد روستاها و به تبع آن دستیابی به توسعه روستایی بودند (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۵: ۴۷). طرح هادی یا به عبارتی طرح

تحقیقات متعددی پیرامون بررسی و ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر زندگی روستاییان صورت گرفته است. عظیمی و جمشیدیان مجاور (۱۳۸۴) در مطالعه خود نشان دادند که اجرای طرح هادی روستایی باعث پیشرفت نسبی زندگی مردم و افزایش امیدواری آن‌ها نسبت به سکونت در روستاهای برخوردار از این طرح شده است. این در حالی است که از نظر اثرات زیست محیطی، طرح هادی روستایی در منطقه مورد مطالعه چندان موفق عمل نکرده است. در مطالعه دیگری، آمار و صمیمی شامی (۱۳۸۸) در ارزشیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی در بخش خمام شهرستان رشت دریافتند اجرای این طرح از نظر نحوه ساخت و ساز مسکن و معماری روستا جهت بهسازی و مقاوم‌سازی و نیز دفع بهداشتی زباله‌ها به‌طور نسبی موفق بوده است، اگرچه اثرات اجرای این طرح‌ها در زمینه‌هایی همچون دفع بهداشتی فاضلاب‌های خانگی، بهبود وضعیت معابر و کاهش تبدیل اراضی زراعی به کاربری غیر کشاورزی ضعیف بوده است. تقیلو و همکاران (۱۳۸۸) در ارزیابی اثرات طرح‌های هادی روستایی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستاییان در شهرستان کمیجان استان مرکزی نشان دادند که میانگین عملکرد طرح هادی در ابعاد مختلف مورد مطالعه کمتر از میانگین مورد انتظار بود. به عبارت دیگر، اجرای طرح هادی روستایی نتوانسته است ابعاد مختلف زندگی روستاییان اعم از کالبدی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی را تحت تأثیر خود قرار داده و اثرات مثبتی را به‌همراه داشته باشد. مرادی و همکاران (۱۳۸۸) مهم‌ترین اثرات اجرای طرح‌های هادی در روستای حاجی آباد در بخش مرکزی شهرستان بیرجند را شامل توسعه ساخت و سازهای مسکونی و بهبود وضعیت معابر (در بعد کالبدی)، دسترسی به خدمات و رفع

نیازهای خدماتی و علاقمندی افراد محلی به ادامه سکونت در روستا (در بعد اجتماعی) و رعایت مسایل زیست محیطی در روستا در نظر گرفته‌اند. بر اساس مطالعه‌ای که پژوهشگر سوانح طبیعی (۱۳۸۸) در خصوص ارزشیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی در کشور انجام داد، مشخص شد که اثرات اجرای طرح‌ها در قالب چهار دسته زیر قرار می‌گیرند: اثرات کالبدی- فضایی (شامل بهبود وضعیت معابر، توسعه کمی و کیفی سکونتگاه‌های روستایی و اصلاح بافت روستا)؛ اثرات محیطی (شامل مقاوم‌سازی مسکن روستایی در برابر مخاطرات طبیعی همچون سیل و زلزله و بهبود وضعیت زیست محیطی روستاها اعم از دفع زباله و پسماند خانگی و جمع‌آوری آب‌های سطحی)؛ اثرات اجتماعی (شامل کاهش فقر، کنترل مهاجرت، پویایی نهادهای محلی و بهبود منزلت اجتماعی روستاییان)؛ و اثرات اقتصادی (شامل بهبود وضعیت اشتغال و درآمد روستاییان، افزایش یگانه و همکاران (۱۳۹۱) در مطالعه خود در خصوص تبیین اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی نواحی روستایی شهرستان بيجار دریافتند در مجموع اجرای طرح هادی تأثیرات مثبت و معناداری را بر ابعاد کالبدی مناطق روستایی داشته است، ولی در ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی چندان موفق نبوده است.

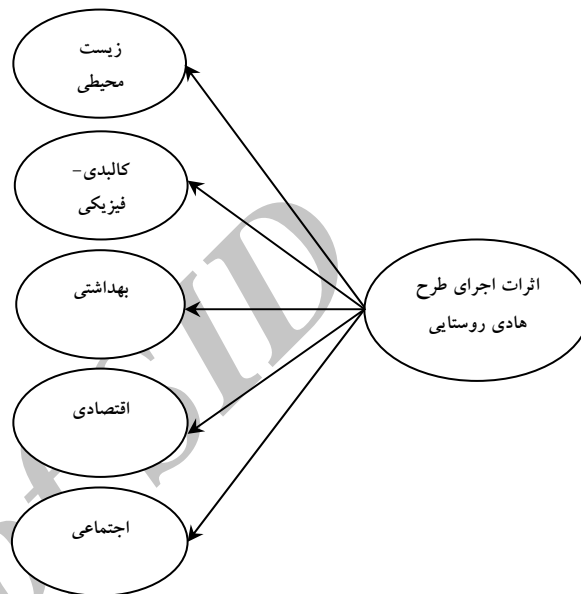
مدل مفهومی تحقیق

با توجه به اینکه این تحقیق از نوع پژوهش‌های اکتشافی محسوب می‌شود، بر اساس مرور ادبیات نظری و پژوهش‌های گذشته و مؤلفه‌ها و نشانگرهای ارائه شده در این مطالعات، فهرستی جامع از متغیرها و نشانگرهای مرتبط با اثرات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی تدوین شد. فهرست اولیه نشانگرهای کیفی و نظری بر

موقعیت اداری و دولتی، این روستا از روستاهای شهرستان اسکو بخش ایلخچی، دهستان شورکات جنوبی محسوب می‌شود. بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۸۵)، تعداد خانوار و جمعیت روستای سرین دیزج به ترتیب در حدود ۲۱۳ خانوار و ۸۷۲ نفر می‌باشد که شغل اصلی بیشتر آن‌ها کشاورزی و دامداری است.

ابزار گردآوری داده‌ها در این تحقیق پرسشنامه بود که شامل دو بخش مشخصه‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان (شامل پنج پرسش) و دیدگاه روستاییان در خصوص میزان اهمیت هر یک از اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج (شامل ۲۶ پرسش بر مبنای طیف لیکرت پنج سطحی از خیلی کم = ۱ تا خیلی زیاد = ۵) تشکیل شده بود که این متغیرها از طریق بررسی و مرور ادبیات نظری در حیطه مسئله مورد پژوهش به ویژه پژوهش‌های صورت گرفته در داخل و خارج از کشور و نیز مصاحبه حضوری و نیمه ساختارمند با متخصصان و مطلعان کلیدی، شناسایی و استخراج شده بودند. روایی پرسشنامه با نظر پانل متخصصان و کارشناسان در زمینه موضوع مورد پژوهش مورد تأیید قرار گرفت و برای تعیین پایایی ابزار تحقیق، پیش‌آزمون (شامل ۳۰ نفر خارج از نمونه اصلی) انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای مقیاس اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج ۰/۸۹ بود که بر اساس نظر پدهازور (۱۹۸۲)، ضریب پایایی اشاره شده قابل قبول می‌باشد. تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم افزار SPSS Win18 صورت گرفته و نتایج تحقیق در دو بخش توصیفی (شامل فراوانی، درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار) و استنباطی (شامل تحلیل عاملی) ارائه گردید. لازم به ذکر است که تحلیل عاملی نامی عمومی است برای برخی از روش‌های آماری چند متغیره که هدف اصلی آن خلاصه

اساس قرابت و همگنی مفهومی و محتوایی در قالب پنج دسته اثرات زیست محیطی، کالبدی- فیزیکی، بهداشتی، اقتصادی و اجتماعی دسته‌بندی شده و بر مبنای آن الگوی مفهومی پژوهش ترسیم گردید (ن ۱).

ن ۱. الگوی مفهومی پژوهش.

مواد و روش‌ها

این تحقیق از نظر ماهیت، از نوع پژوهش‌های کمی، از لحاظ میزان و درجه کنترل متغیرها، غیرآزمایشی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع تحقیقات میدانی محسوب می‌شود. جامعه آماری این تحقیق را تمامی سرپرستان خانوار در روستای سرین دیزج تشکیل می‌دادند (N= ۲۱۳) که با توجه به جدول کرجسی- مورگان، تعداد ۱۳۰ نفر از آنان از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی ساده برای انجام تحقیق انتخاب شدند. لازم به ذکر است که روستای سرین دیزج در استان آذربایجان شرقی و در فاصله ۳۶ کیلومتری جنوب غربی مرکز استان (تبریز) واقع شده است. از لحاظ

کردن داده‌ها است. این روش به بررسی همبستگی درونی تعداد زیادی از متغیرها می‌پردازد و در نهایت آن‌ها را در قالب عامل‌های محدودی دسته‌بندی کرده و تبیین می‌کند (کلانتری، ۱۳۸۲: ۲۳۳).

یافته‌ها و بحث

براساس اطلاعات کسب شده، بیشتر پاسخگویان مورد مطالعه (۹۱/۵ درصد) مرد بودند، در حالی که شمار کمی از آنان (۸/۵ درصد) را زنان تشکیل می‌دادند. به لحاظ سن، میانگین سنی پاسخگویان در حدود ۳۸/۵ سال و بیشترین فراوانی (۳۱/۵ درصد) مربوط به پاسخگویانی بود که در رده سنی ۳۶ الی ۴۵ سال قرار داشتند (ج ۱). در ضمن کمینه و بیشینه سن پاسخگویان به ترتیب ۲۱ و ۸۰ سال بود.

نتایج کسب شده نشان داد که میانگین سابقه کار پاسخگویان مورد مطالعه ۲۰/۷۵ سال و انحراف معیار آن ۱۱/۸۶ سال بود. همچنین از نظر شغل اصلی، ۳۱/۵ درصد افراد مورد مطالعه کشاورز، ۱۹/۳ درصد دامدار، ۶/۷ درصد کشاورز- دامدار و ۴۲/۵ درصد را نیز سایر مشاغل تشکیل می‌دادند. یافته‌های تحقیق در خصوص سطح تحصیلات پاسخگویان حاکی از آن بود که بیشترین فراوانی (۳۰ درصد) مربوط به پاسخگویانی بود که میزان تحصیلات آن‌ها در سطح راهنمایی می‌باشد (ج ۲). در این تحقیق، به منظور تحلیل "اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج" و تعیین مقدار واریانس تبیین شده توسط هر کدام از متغیرها در قالب عامل‌های دسته‌بندی شده، از تحلیل عاملی استفاده شد.

ردیف	گروه سنی (سال)	فراوانی	درصد
۱	کمتر از ۲۵	۳۶	۲۷/۷
۲	۲۶-۳۵	۲۵	۱۹/۳
۳	۳۶-۴۵	۴۱	۳۱/۵
۴	بالاتر از ۴۶	۲۸	۲۱/۵
۵	کل	۱۳۰	۱۰۰

ج ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سن. (منبع: نگارندگان)

ردیف	سطح تحصیلات	فراوانی	درصد
۱	بی سواد	۱۴	۱۰/۸
۲	ابتدایی	۲۱	۱۶/۱
۳	راهنمایی	۳۹	۳۰
۴	دیپلم	۳۱	۲۳/۸
۵	بالاتر از دیپلم	۲۵	۱۹/۳
۶	کل	۱۳۰	۱۰۰

ج ۲. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سطح تحصیلات. (منبع: نگارندگان)

با توجه به نتایج کسب شده در ج ۴، عامل نخست از بین پنج عامل استخراجی تحت عنوان عامل "کالبدی-زیرساختی" با مقدار ویژه ۴/۶۵۹ به تنهایی تبیین کننده ۲۰/۲۵ درصد از واریانس کل مجموعه مورد تحلیل بود. سپس عامل دوم با نام عامل "اجتماعی" با مقدار ویژه ۴/۵۲۴ توانسته است ۱۹/۶۳ درصد از واریانس کل را تبیین نماید. در نهایت، عامل های سوم (بهداشتی)، چهارم (اقتصادی) و پنجم (زیست محیطی) با مقدار ویژه های ۳/۳۲۵، ۲/۴۵۱ و ۱/۱۲۳ به ترتیب در حدود ۱۴/۴۲، ۱۰/۶۳ و ۴/۸۶ درصد از واریانس کل را تبیین نموده اند. به طور کلی، این پنج عامل در مجموع ۶۹/۷۹ درصد واریانس کل را تبیین کرده اند که حاکی از میزان واریانس بالای تبیین شده توسط عامل های استخراج شده دارد.

به منظور تشخیص مناسب بودن داده های مربوط به مجموعه متغیرهای مورد تحلیل در خصوص اثرات اجرای طرح هادی، از آزمون بارتلت و شاخص KMO بهره گرفته شد. معناداری آزمون بارتلت در سطح اطمینان ۹۹ درصد و مقدار مناسب KMO (ج ۳)، حاکی از همبستگی و مناسبت متغیرهای مورد نظر برای انجام تحلیل عاملی بود. عامل های استخراج شده مجموعه مورد تحلیل یعنی اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج، همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی در ج ۴ ارائه شده است. البته لازم به ذکر است که به منظور استخراج و دسته بندی عامل ها، از معیار مقدار پیشین استفاده گردید و عامل هایی مد نظر قرار گرفت که مقدار ویژه آن ها از یک بزرگتر بوده است.

مجموعه مورد تحلیل	مقدار KMO	مقدار بارتلت	سطح معناداری (Sig.)
اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج	۰/۷۹۲	۹۸۵/۹۲۷	۰/۰۰۰

ج ۳. مقدار KMO و آزمون بارتلت و سطح معناداری. (منبع: نگارندگان)

ردیف	عامل ها	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد واریانس تجمعی
۱	کالبدی- زیرساختی	۴/۶۵۹	۲۰/۲۵	۲۰/۲۵
۲	اجتماعی	۴/۵۲۴	۱۹/۶۳	۳۹/۸۸
۳	بهداشتی	۳/۳۲۵	۱۴/۴۲	۵۴/۳
۴	اقتصادی	۲/۴۵۱	۱۰/۶۳	۶۴/۹۳
۵	زیست محیطی	۱/۱۲۳	۴/۸۶	۶۹/۷۹

ج ۴. عامل های استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی آن ها.

(منبع: نگارندگان)

وضعیت قرارگیری مجموعه متغیرهای مرتبط با اثرات طرح هادی، با توجه به عوامل استخراج شده با فرض شدن متغیرهای دارای بار عاملی بزرگتر از ۰/۵ پس از چرخش عامل‌ها به روش وریماکس، درج ۵ ارائه شده است.

البته بایستی به این نکته اشاره نمود که پس از چرخش (وریماکس)، سه متغیر به دلیل پایین بودن بار عاملی (کمتر از ۰/۵) و در نتیجه معنادار نبودن همبستگی آن‌ها با دیگر متغیرها، از تحلیل حذف شدند.

عامل‌ها	متغیرها	بار عاملی
کالبدی- زیرساختی	بهبودی و مقاوم سازی مسکن روستایی (ایجاد ایمنی بیشتر در برابر خطر وقوع سوانح طبیعی همچون زلزله، سیل و ...)	۰/۸۵۲
	ایجاد و بهبود وضعیت راه‌ها و مسیرهای ارتباطی روستا (آسفالت، روشنایی، درختکاری و ...)	۰/۸۳۳
	تعریض و احداث معابر (فرعی و اصلی) در سطح روستا	۰/۷۸۸
	توسعه و گسترش وسعت و محدوده (مکانی- جغرافیایی) روستا	۰/۷۶۲
اجتماعی	گسترش فضاهای تفریحی- ورزشی در روستا مانند احداث پارک، اماکن ورزشی و ...	۰/۷۲۴
	زیباسازی و بهبود فضای محیطی روستا (شامل جدول‌گذاری، احداث میدین، ایجاد معابر و ...)	۰/۷۰۱
	افزایش ارتباطات و بهبود دسترسی روستاییان به سایر مناطق	۰/۸۱۲
	افزایش علاقمندی و رضایتمندی روستاییان از محیط روستا	۰/۷۹۵
بهداشتی	بهبود کیفیت زندگی مردم روستایی	۰/۷۷۷
	بهبود دسترسی روستاییان به خدمات بهداشتی، اداری، آموزشی، نظامی، تفریحی و ...	۰/۷۴۸
	کاهش مهاجرت روستاییان به ویژه جوانان از روستا و افزایش ماندگاری آنان	۰/۷۱۱
	افزایش اعتماد روستاییان به دولت و برنامه‌های اجرایی از سوی نهادهای دولتی	۰/۶۸۳
اقتصادی	دفع بهداشتی پساب‌ها و فاضلاب‌های خانگی	۰/۷۰۴
	بهبود وضعیت سیستم شبکه‌ای آب و فاضلاب روستا	۰/۶۸۱
	کاهش آلودگی ناشی از گرد و غبار به دلیل آسفالت معابر	۰/۶۱۲
	هدایت و جمع‌آوری آب‌های سطحی در روستا	۰/۵۹۳
زیست محیطی	افزایش قیمت اراضی در سطح مناطق روستایی	۰/۶۸۷
	افزایش درآمد روستاییان	۰/۶۲۱
	توسعه فعالیت‌ها و مشاغل غیرکشاورزی	۰/۵۵۵
	حفاظت از اراضی کشاورزی و کاهش تبدیل آن‌ها به کاربری‌های غیرکشاورزی	۰/۶۰۱
	ایجاد و توسعه فضای سبز در سطح روستا	۰/۵۲۳

ج ۵. متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل و میزان بارهای عاملی به دست آمده از ماتریس چرخش یافته.

(منبع: نگارندگان)

براساس نتایج تحقیق عامل بعدی که در اولویت سوم قرار گرفته است، عامل بهداشتی می‌باشد. در این خصوص پیش از اجرای طرح هادی، روستای مورد مطالعه فاقد سیستم دفع فاضلاب خانگی بود و برای دفع فاضلاب از چاه‌های کم عمق استفاده می‌شد. همچنین با توجه به اینکه این روستا به لحاظ وضعیت جغرافیایی و طبیعی در منطقه‌ای جلگه‌ای و هموار واقع شده است، از این‌رو، به هنگام بارندگی از آنجایی که مسیر دفع مشخصی برای آب‌های سطحی در روستا وجود نداشت، این آب‌های سطحی در معابر جریان پیدا می‌کرد که این مسئله موجب ایجاد شرایط بسیار بدی از نظر مسایل بهداشتی و دشواری در تردد روستاییان می‌شد و حتی در مواردی موجب تخریب و فرسایش ساختمان‌های مسکونی روستاییان نیز می‌گردید. پس از اجرای طرح هادی، به دلیل ایجاد تغییرات لازم و بهبود وضعیت سیستم شبکه‌ای آب و فاضلاب روستا، پساب‌ها و فاضلاب‌های خانگی به شکل بهتر و ایمن‌تری دفع شده و باعث بهبود وضعیت بهداشتی در روستا نسبت به وضعیت پیش از اجرای طرح شده است. در همین زمینه، به دلیل ایجاد برخی تغییرات فیزیکی در کالبد روستا از جمله جدول گذاری جوی‌های آب، اصلاح و ساماندهی معابر و غیره، آب‌های سطحی به‌طور سریع‌تر و راحت‌تری دفع می‌گردد. یکی دیگر از اثرات جالب اجرای طرح هادی روستایی در منطقه سرین دیزج، کاهش آلودگی ناشی از گرد و غبار به ویژه در فصل تابستان در مسیرهای رفت و آمد ماشین آلات کشاورزی و دام‌ها بود که پس از آسفالت این مسیرها، میزان این نوع آلودگی که مشکلات تنفسی متعددی را برای روستاییان ایجاد نموده بود، به شکل قابل توجهی کاهش یافته است. علاوه بر اثرات کالبدی- فیزیکی، اجتماعی و بهداشتی، بخش دیگری از اثرات اجرای طرح هادی

همانطور که قبلاً نیز اشاره شد یکی از مهمترین اهداف اجرای طرح هادی روستایی در مناطق مختلف، هدایت ساختار فیزیکی روستا و فراهم ساختن تسهیلات لازم جهت بهبود وضعیت کالبدی- فیزیکی مساکن روستایی و در نتیجه مقاوم‌سازی آن‌ها بود که این موضوع از طریق نتایج تحقیق حاضر نیز مورد تأیید قرار گرفته است، به نحوی که عامل کالبدی- زیرساختی به‌عنوان عامل نخست وارد تحلیل گردیده و بیشترین میزان واریانس را به خود اختصاص داده است. در این زمینه بر اساس یافته‌های تحقیق، بهسازی و مقاوم سازی مساکن روستایی، ایجاد و بهبود وضعیت راه‌ها و مسیرهای ارتباطی روستا، تعریض و احداث معابر (فرعی و اصلی) در سطح روستا و توسعه و گسترش وسعت و محدوده مکانی- جغرافیایی روستا، از مهم‌ترین اثرات کالبدی- فیزیکی اجرای طرح هادی در منطقه مورد مطالعه بودند. آنچه مسلم است ایجاد هر گونه تغییر و دگرگونی در کالبد روستاها، دیگر ابعاد محیط روستایی به‌ویژه ابعاد اجتماعی را نیز تحت تأثیر قرار خواهد داد که این موضوع در تحقیق حاضر نیز از طریق نتایج به‌دست آمده تأیید شده است، به نحوی که پس از عامل کالبدی- فیزیکی، عامل اجتماعی به‌عنوان عامل دوم وارد تحلیل شده است. در این خصوص به‌دلیل بهبود وضعیت راه‌های ارتباطی روستا با سایر روستاها و مناطق همجوار، میزان ارتباطات افراد محلی به شکل قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است. از دیگر نکات قابل توجه در حوزه اثرات اجتماعی، آن است که اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج، به‌علت بهبود دسترسی روستاییان به خدمات مختلف اعم از بهداشتی، اداری، آموزشی، انتظامی و تفریحی، موجب افزایش علاقمندی روستاییان به محیط روستا و در نتیجه افزایش ماندگاری و کاهش مهاجرت روستاییان به‌ویژه جوانان از روستا شده است.

روستایی در منطقه مورد مطالعه که از طریق نتایج تحلیل عاملی به عنوان اولویت چهارم بر روی آن تأکید شده است، اثرات اقتصادی می‌باشد. در این زمینه به نظر می‌رسد که اجرای طرح هادی در مقایسه با سایر ابعاد به ویژه کالبدی و اجتماعی، در بعد اقتصادی کمتر توانسته است تأثیرگذار باشد. به هر حال، با توجه به ساماندهی و بهسازی ابنیه و مسکن روستایی، یکی از اثرات اقتصادی مهم اجرای طرح هادی مربوط به افزایش قیمت مسکن و اراضی روستایی بوده است که نسبت به شرایط قبل از اجرای طرح قابل توجه می‌باشد. همچنین اجرای طرح هادی، به دلیل ایجاد برخی فعالیت‌ها و مشاغل غیرکشاورزی به ویژه در طول اجرای طرح تا حدودی توانسته است افزایش نسبی در میزان درآمد برخی گروه‌ها ایجاد نماید. در نهایت، یکی دیگر از اثرات اجرای طرح هادی که در اولویت آخر قرار گرفته و بخش کمی از میزان واریانس را به خود اختصاص داده است، مربوط به عامل زیست محیطی می‌باشد. به هر حال، با توجه به نتایج کسب شده به نظر می‌رسد که اجرای طرح هادی در روستای مورد مطالعه در ابعاد زیست محیطی از تأثیرگذاری بسیار کمی برخوردار بوده است که یکی از دلایل اصلی این مسئله به شرح خدمات طرح‌های هادی روستایی بر می‌گردد که در قالب آن ابعاد مختلف به یک وزن و اهمیت مورد بررسی قرار نگرفته‌اند، به نحوی که در برخی زمینه‌ها طرح بسیار دقیق و تفصیلی بوده و در برخی حوزه‌ها به‌ویژه مسایل زیست محیطی بسیار کلی و مبهم و به شکل کم رنگ مورد توجه قرار گرفته است. در چنین شرایطی هر چند اجرای طرح هادی دارای برخی اثرات مثبت همچون حفاظت از اراضی کشاورزی و توسعه فضای سبز در سطح روستا بوده است ولی به موازات آن حتی در برخی موارد به دلیل عدم برنامه‌ریزی صحیح موجب آسیب رساندن به محیط زیست نیز

گردیده است. برای نمونه در این زمینه گسترش محدوده مکانی - جغرافیایی روستا و ایجاد برخی زیرساخت‌های فیزیکی که در قالب عامل نخست به آن‌ها اشاره گردید، موجب از بین رفتن زیستگاه‌های طبیعی در محدوده اجرای طرح‌ها شده است. به هر حال، در این راستا و به منظور بهبود کارایی طرح لازم است تا تدابیر منسجمی در خصوص بهبود ابعاد زیست محیطی طرح‌های هادی اندیشیده شود.

نتیجه

همانطور که اشاره شد با توجه به ماهیت طرح هادی روستایی و اهداف و شرح خدمات تدوین شده برای آن، تمامی پروژه‌های اجرایی طرح هادی روستایی بر جنبه کالبدی استوار شده‌اند، اما بدون تردید این تغییر و دگرگونی در کالبد روستا، دیگر ابعاد اجتماع روستایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از آن تأثیر نیز می‌پذیرد. بنابراین بررسی و مطالعه چند رشته‌ای اثرات اجرای طرح هادی روستایی می‌تواند ابعاد کالبدی و غیر کالبدی طرح را آشکار سازد و از طریق گردآوری و ارائه اطلاعات مورد نیاز برای مدیریت بهتر طرح‌ها، موجبات تقویت و پایداری اثرات طرح‌های هادی روستایی را فراهم سازد. بر این اساس، این تحقیق با هدف شناسایی و تحلیل اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج در شهرستان اسکو صورت گرفت.

یافته‌های تحقیق نشان داد که اجرای طرح در روستای سرین دیزج دارای اثرات چندگانه‌ای بر زندگی روستاییان در ابعاد مختلف بوده است که براساس نتایج تحلیل عاملی این اثرات در قالب پنج دسته عوامل کالبدی - زیرساختی، اجتماعی، بهداشتی، اقتصادی و زیست محیطی قرار گرفتند و ۶۹/۷۹ درصد از واریانس کل اثرات اجرای طرح هادی روستایی در منطقه مورد

منسجم همچون چاپ و توزیع نشریات و بروشورها، اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های ارتباط جمعی از جمله رادیو و غیره نسبت به آگاهی‌سازی و توجیه مردم محلی در خصوص ابعاد مختلف طرح هادی روستایی به‌ویژه پیامدها و اثرات مثبت اجرای طرح اقدام گردد. بدون تردید ارائه چنین اطلاعاتی می‌تواند در جلب مشارکت فعالانه مردم محلی برای توسعه و تکمیل و استمرار طرح نقش به‌سزایی را ایفا نماید.

۲. با توجه به نتایج تحلیل عاملی مبنی بر قرار گرفتن عامل زیست محیطی در اولویت آخر و تأثیرگذاری کم طرح هادی روستایی در این زمینه پیشنهاد می‌شود به منظور استمرار اثربخش تر طرح هادی روستایی نسبت به تجدیدنظر در شرح خدمات این طرح و تدوین آن بر اساس واقعیت‌های محیطی - مکانی مناطق مختلف (بوم محور بودن) و دخیل نمودن شاخص‌های حفاظت زیست محیطی روستایی در مطالعات طرح‌های مزبور اقدام گردد.

منابع

- آمار، تیمور؛ صمیمی شامی، رضا (۱۳۸۸)، ارزشیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: بخش خمام شهرستان رشت). مسکن و محیط روستا، شماره ۱۲۷، سال بیست و هشتم، صص ۵۵-۴۴.
- برزو، غلامرضا؛ شاه حسینی، ایوب؛ عباسی‌زاده قنواتی، محمد صادق؛ ولی‌زاده، اقدس؛ باقرنسب، محمد؛ بهرامی، مجید؛ عبدالملکی، سارا؛ زرافشانی، کیومرث (۱۳۸۹)، ارزشیابی کیفی اجرای طرح هادی در روستای کرناچی شهرستان کرمانشاه: کاربرد نظریه بنیانی. پژوهش‌های روستایی، شماره ۳، دوره ۱، صص ۱۷۲-۱۵۳.
- پاپلی یزدی، محمد حسین؛ ابراهیمی، محمد امیر (۱۳۸۵)، نظریه‌های توسعه روستایی، سمت، تهران.
- پژوهشکده سوانح طبیعی (۱۳۸۸)، ارزشیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.

مطالعه را تبیین نمودند. در این میان، عامل کالبدی- زیرساختی با تبیین ۲۰/۲۵ درصد از واریانس کل، توانسته است بیشترین میزان واریانس را به خود اختصاص داده و در اولویت نخست قرار بگیرد. یافته‌های این بخش از تحقیق با نتایج مطالعات متعددی همچون آمار و صمیمی شامی (۱۳۸۸)، مرادی و همکاران (۱۳۸۸)، پژوهشکده سوانح طبیعی (۱۳۸۸) و محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۱) مطابقت دارد. پس از عامل کالبدی- زیرساختی، عامل دوم که در حدود ۱۹/۶۳ درصد از واریانس کل را به خود اختصاص داده است، عامل اجتماعی بود که اهمیت آن بر اساس یافته‌های پژوهش‌های عظیمی و جمشیدیان مجاور (۱۳۸۴)، مرادی و همکاران (۱۳۸۸) و پژوهشکده سوانح طبیعی (۱۳۸۸) مورد تأیید قرار گرفته است. عامل بعدی از عوامل تبیین‌کننده اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج که از دیدگاه پاسخگویان مورد توجه قرار گرفته است، عامل بهداشتی می‌باشد که در حدود ۱۴/۴۲ درصد از واریانس کل را به خود اختصاص داده است. نتایج این بخش از تحقیق نیز با یافته‌های مطالعات آمار و صمیمی شامی (۱۳۸۸) و مرادی و همکاران (۱۳۸۸) مطابقت دارد. در نهایت، پس از سه عامل اشاره شده، عامل‌های بعدی که بر اساس یافته‌های تحقیق در اولویت‌های چهارم و پنجم قرار گرفته و به ترتیب در حدود ۱۰/۶۳ و ۴/۸۶ درصد از واریانس کل اثرات اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج را تبیین نموده‌اند، عامل‌های اقتصادی و زیست محیطی بودند.

با توجه یافته‌های تحقیق پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

۱. با توجه به اثرات مثبت اجرای طرح در برخی زمینه‌ها به‌ویژه ابعاد کالبدی- زیرساختی، اجتماعی و بهداشتی، پیشنهاد می‌شود از طریق برنامه‌های ترویجی

- تقی‌لو، علی اکبر؛ خسروبیگی، رضا؛ خدایی، یوسف (۱۳۸۸)، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان کمیجان، استان مرکزی). مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان، ۸ و ۹ مهر ماه ۱۳۸۸، صص ۳۲-۲۲.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۰)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران (چاپ چهارم)، قومس، تهران.
- شهبازی، اسماعیل (۱۳۸۹)، درآمدی بر آسیب‌شناسی توسعه روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- عزیزپور، فرهاد؛ حسینی حاصل، صدیقه (۱۳۸۷)، مروری بر روند تحولات کالبدی روستاهای کشور با تأکید بر طرح هادی روستایی. مسکن و محیط روستا، شماره ۲۳، سال بیست و هفتم، صص ۵۵-۴۲.
- عظیمی، نورالدین؛ جمشیدیان مجاور، مجید (۱۳۸۴)، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: غرب گیلان). هنرهای زیبا، دوره ۲۲، شماره ۲، صص ۳۴-۲۵.
- عنابستانی، علی اکبر (۱۳۸۸)، ارزیابی اثرات کالبدی طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای غرب خراسان رضوی). مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان، ۸ و ۹ مهر ماه ۱۳۸۸، صص ۶-۱.
- غفاری، غلامرضا؛ میرزایی، حسین؛ کریمی، علیرضا (۱۳۹۰)، بررسی رابطه بین صنعت و کیفیت زندگی. توسعه روستایی، شماره ۱، دوره سوم، صص ۲۲-۱.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۲)، پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی، شریف، تهران.
- محمدی یگانه، بهروز؛ نباتی، عباس؛ چراغی، مهدی (۱۳۹۱)، تبیین اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان کرانی- شهرستان بیجار). مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۹، سال سی و یکم، صص ۱۱۲-۹۹.
- مرادی، محمود؛ ابطحی‌نیا، آمنه؛ شاهی‌سوندی، زهرا (۱۳۸۸)، بررسی اثرات اجرای طرح‌های هادی در توسعه کالبدی روستاها (مطالعه موردی: روستای حاجی آباد، بخش مرکزی شهرستان بیرجند). مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و
- توسعه کالبدی روستا، زاهدان، ۸ و ۹ مهر ماه ۱۳۸۸، صص ۶۲-۵۴.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، سالنامه آماری: سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۵ در استان آذربایجان شرقی. وزارت کشور، استانداری آذربایجان شرقی، معاونت برنامه‌ریزی، دفتر آمار و اطلاعات.
- مولائی هاشجین، نصراله (۱۳۸۶)، تحلیل پیرامون اهداف، ضرورت‌ها و فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی با تأکید بر گیلان. چشم‌انداز جغرافیایی، شماره ۴، سال دوم، صص ۱۲۳-۱۰۵.
- وارثی، حمید رضا؛ صابری، حمید (۱۳۸۸)، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در توسعه کالبدی روستا (مطالعه موردی روستاهای استان اصفهان). مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان، ۸ و ۹ مهر ماه ۱۳۸۸، صص ۵-۱.
- Pedhazur, E. (1982), Multiple regressions in behavioral research: Explanation and predication, Reinhart & Winston, New York.